

Норуот ырыаһыта, суруйааччы, искусство деятелэ, тойуксут, олонхоһут, оһуокайдьыт, үнкүүһүт, саха омук фольклорун, ийэ тылын, төрүт култууратын, итэбэлин, уһулуччулаах билээччи уонна тарбатааччы, бүтүн саха омук киэн туттуутунан буолар. ССРС суруйааччыларын сойууһун чилиэнэ (1939 с.), Саха АССР искусствотын үтүөлээх деятелэ (1957 с.), "Үлэ Кыһыл Знамятын" орден икки төгүллээх кавалера (1957, 1971сс.), РСФСР култууратын үтүөлээх үлэһитэ (1971 с.)

ААПТАРДАР

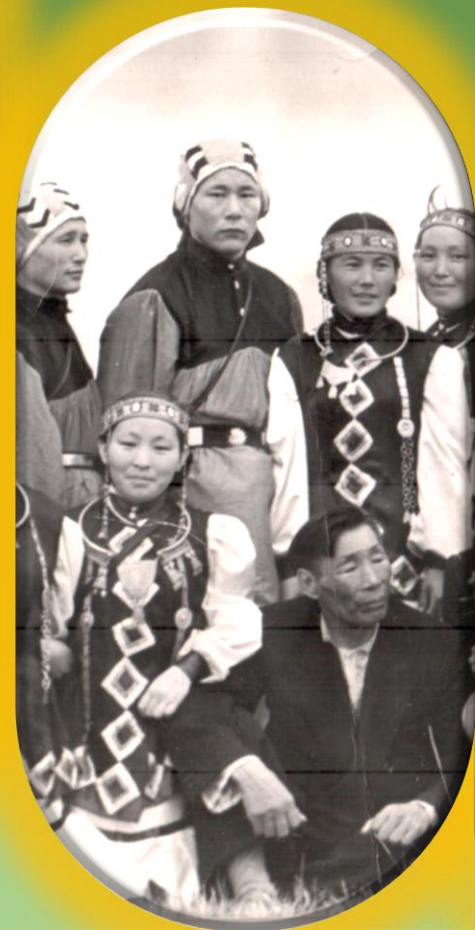
КЫЛУОЛАБИМ
КӨРҮҮНҮН

ОЛОФО

АЙАРҮЛТЭ

КЫЛУОЛН
ТОГРУУТГАР...

БИЭС БЭЛГЭ

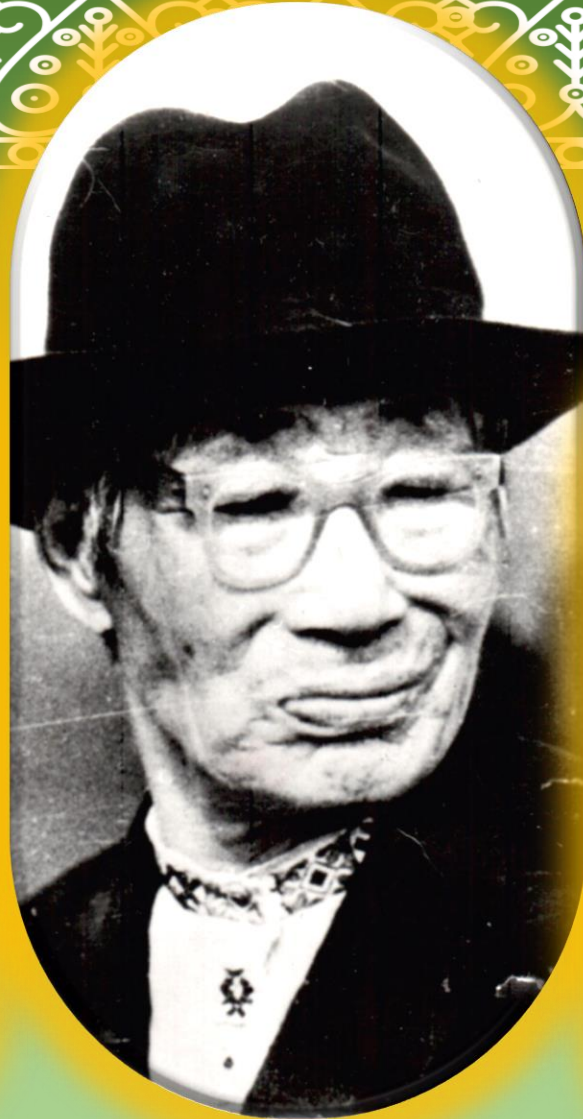
ЛАПТАРДАР

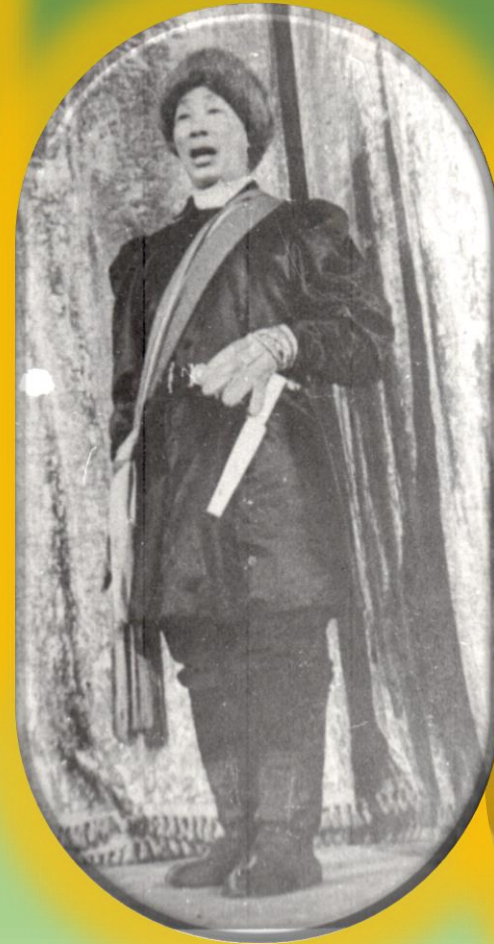
БИЭС БЭЛГЭ

КЪЛУЛАВИМ
КӨРҮҮҮН

ОЛГО

АЙАР ҮЛӨТЭ

КЪЛУОЛН
ТОЛДРУУГАР...

ЛАПТАРДАР

КЪЛУОЛН
ТОГРУУТУГАР...

БИЭС БЭЛГЭЭ

КЪЛУОЛА БИГИМ
КӨРҮҮТҮНӨН

ОГОҢО

АЙАРҮГӨТЭ

АЙАРҮЛӨТЭ

КЪЛУОЛН
ТОГРУУЛУГАР...

БИЭС БЭЛГЭЭ

КЪЛУОЛАБИГИМ
КӨРҮҮМЭН

ОЛӨФӨ

ААПТАРДАР

ОЛГОЗО

АЙАРҮГӨТЭ

КЪЫЛУОЛМН
ТОГОРУУТУГАР...

БИЭС БЭЛГӨЭ

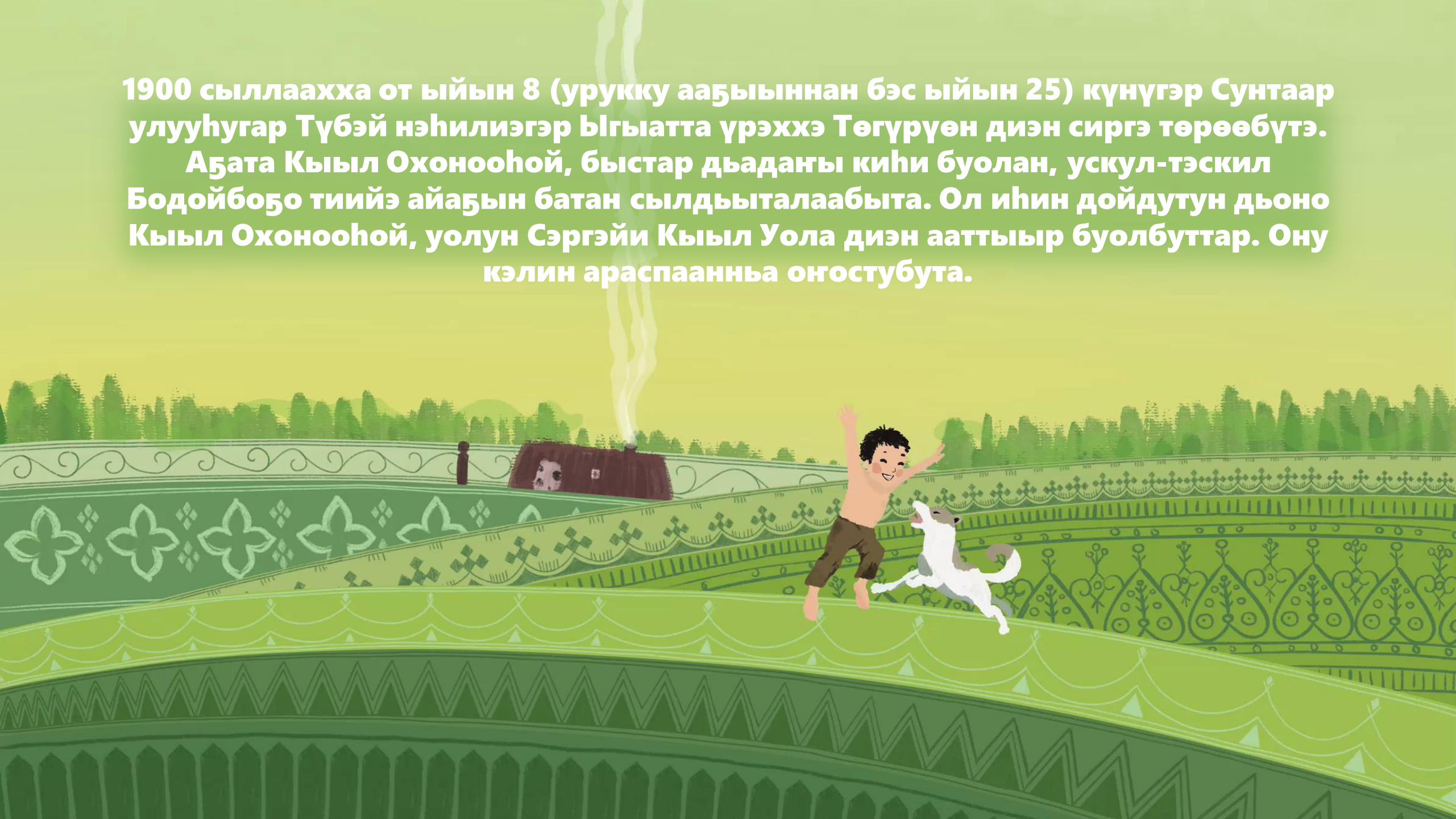
КЪЫЛУОЛАВИМ
КӨРҮҮТҮҮН

ААПТАРДАР

1900 сыллаахха от ыйын 8 (урукку аабыннан бэс ыйын 25) күнүгэр Сунтаар улуунугар Түбэй нэһилиэгэр Ыгыатта үрэххэ Төгүрүөн диэн сиргэ төрөөбүтэ.

Абата Кыыл Охонооһой, быстар дьаданы киһи буолан, ускул-тэскил Бодойбоһо тийэ айабын батан сылдыталаабыта. Ол иһин дойдутун дьоно Кыыл Охонооһой, уолун Сэргэйи Кыыл Уола диэн ааттыыр буолбуттар. Ону кэлин араспаанһа онгостубута.

Айылбаттан бэриллит дьобура сайдарыгар остуоруйаһыт Я.С. Васильев - Таба уола Дьаакып Ырдьан улахан сабыдыаллаах эбит. Көмүлүөк оһох иннигэр олорон арааһы сэхэргэхэллэрэ, олонхо истэллэрэ. Олонхону киэһэ аһаан баран сабалыыллар, түүн чэйдииллэр, сарсыарда тын кырыыта кылбайа сарыыта олонхоһут тохтуура.буолбуттар. Ону кэлин араспаанһа оностубута.

СУНТАР

RUSSIA

**Кини Амурунан, Өлүөхүмэнэн,
Амманан, Алданынан, Тонус
сиригэр, Дьэһиэй күөлүгэр
тийэй кэрийтэлээн билиитин-
көрүүтүн кэнэппитэ, Бодойбо
бириискэлэригэр үлэлээбитэ,
Кэмпэндээйи тууһун собуотугар
болуотунньуктаабыта, кэлин
колхуос бэрэссэдээтэлинэн
үлэлээбитэ.**

1941 - 1946 сылларга Ыурбатаагы
колхуос тыйаатырын артына
буолуотунан
сагаламмыта Сэри сагана
советскай норуот хорсун санаатын
уруйдаан элбэх өрө күүрүүлээх, саха
норуотун күүстээх санаалаах
онорбут, патриотическай ырыалары
суруйбута («Кыайыахпыт»,
«Барааччы алтына» у.д.а.).

Ити кэмнэ номнуо норуокка кыонг
аата биллэр. Сергей Афанасьевич
Зверев-Кыыл Уола сүрүн
болжомтотун саха норуотун
музыкальнай искусствотун
сөгүтүннөригэ уураар.

1944 с. Саха АССР
бырабыыпылыстыбатын
соруудагынан тэриллибит
делегацияга киирэн Москвага барар,
сүрүн сыалынан сана тэриллэн эрэр
Саха музыкальнай тыһаатырын
репертуарын оноруу этэ. Бу сылдьан
кни биир сүрүн айымньыпың, "Улуу
Москуба туһунан тойук" суруйар. Бу
айымньыгыгар кини Москва куорат
баарагай кэрэ кестүүлэрин хоһуйар.
Тойук Москва куорат 800 сылын
үбүлүөйдээх дьоро күннэригэр
хоһуйуллубута, этиллибитэ.

1943 с. саха бастакы композитора
Марк Николаевич Жирков
кеҕулээһининэң, Сергей Зверев
толоруутугар 24 норуот
ырыаларын уонна 10 тойугу, ол
иһигэр аар саарга аатырбыт
"Судһалдьыа Толбоннох"
тойугун гран-пластинкаҕа
усталлар.

Сергей Зверев саха үнкүүтүн культуран төрүттээччигэ, саха
былыргы умнуллан эрэр ритуальнай үнкүүлэрин уйөтигит ураты
үтүөлөөх. 30-н тахса, саха норуотун үнкүүтүгэр үтүө холбур
буолбут, үнкүүнү айбыт. «Аптыс», «Олтим», «Сэлбэрээскэ», «Хотой»,
«Кьмыс үрдэ» о. д. а. Игини тэнэ араас норуоттар үнкүүлэрин
туруорбута.

СА Зверев саха норуотугар Ыһах култууратын чөл уонна тыһнаах хаалларбыт үтүөлээх киһи быһыытынан биллэр. Ыһах хайдах сүөрдээх-туомнаах Ыһыллара, алтыс Ыһыллара быһыыты, Ыһах хайдах сүөрдээхтик барары, ньымгыгычымгыгыч сөргүтүтэ, күн бүгүннээннэ дүөри туттуллара, Ыһах Ыһыллара.

Ол курдук, 1957 с. С.А. Зверев салайыптынан Сунтаар улуһун уус-уран
самодетельноһун ансамбль гар "Сһуор" дүэн кини айбыт, кэлин аатырбыт
норуот үнкүүтүн туруорбута.

Бу үнкүү билигин саха норуотун биир бастыҥ, Аан дойдуга биирэнэр үнкүүтэ
буолар. Оччон «Оһуор» үнкүү саха норуотугар маннайгытын улахан сыанаҕа турбут
үнкүүнэн буолар

Айхал эйиэхэ Аар Тайга

**Биир улахан айар кыайыытынан
Г. Васильевы кытта бииргэ
үлэлээн "Айхал эйиэхэ Аар тайга"
диэн суруйбут поэмата буолбута.
Бу лиро-эпическэй айымньы. Бу
айымньы сурун ис хоһоонунан
хаар манан баттахтаах сүдү
кырдыадас ырыаһыт аар
тайбатын барба баайын, кэрэ
көстүүтүн, дьол тааһын —
алмааһы арыйыыны — сана
олобу тутууга кэрэ кэскил
төрүттэммитин тустарынан биэс
ырыаба иэйэн-куойан ис
сүрэбиттэн кэлэр кэнчээри
ыччакка анаан, туойуутунан
арыллар.**

Олобун тийэх күннэригэр саха норуодунай суруйааччытын Д.К. Сивцевы-Суорун Омоллооннуун айымньылаахтык үлэлээн "Суоһалдьыйа Толбонноох", "Оргуһуохтаах кыыс", "Уот Кудулу байбал" диэн бөдөн эпическэй айымньыларын суруйбута. "Аман өс" диэн тийэх хомуруунньугар киирбиттэрэ.

1973 с. кулун тутар 7 күнүгэр күн сириттэн күрэммитэ.

С.А. Зверев-Кыыл Уолун аатын кини үөрэнээччилэрэ, биллэр учуонайдар сырдата, айар үлэтин тарбата сылдыаллар. Билигин кини аатын төрөөбүт ийэ сиригэр түмэл уонна Дьокуускай куоракка Судаарыстыбаннай үнкүү тыйаатыра сүгэллэр. Кини айымньыларынан билигин испэктээктэр киэн эйгэбэ тахсаллар.

С.А.ЗВЕРЕВ -
КЫЫЛ УОЛА

АЙЫМНЬЫЛАР

С.А.ЗВЕРЕВ -
КЫЫЛ УОЛА

АЙЫМНЬЫЛАР

САССЫН, САССЫН САРСЫАРДА

Сассын, сассын сарсыарда
Сайар халлаан сырдыыта,
Сандал күнүм тахсыыта,
Салгын сиигэ көтүүтэ,
Сайаҕас тыалым түһүүтэ

Ы-гы, гы-гы-гы, гыа, гыа, гыа...
Оо-го, го-го-го, гоо, гоо, гоо...

Сассын, сассын сарсыарда
Саалыыр атын кистиитэ,
Саадьяҕай ынаҕым мангырыыта,
Далбарайым ымыыта,
Кэри кэбэт кэпсиитэ

Ы-гы, гы-гы-гы, гыа, гыа, гыа...
Оо-го, го-го-го, гоо, гоо, гоо...

Сассын, сассын сарсыарда
Сараппааммын танһыаҕым,
Тараахпынан тарааньам,
Саанкыларбын аһыаҕым
Тахсан тардан барыаҕым.

Ы-гы, гы-гы-гы, гыа, гыа, гыа...
Оо-го, го-го-го, гоо, гоо, гоо...

Сассын, сассын сарсыарда
Абыр-табыр хаамтарыам,
Ибири-сибири сиэллэриэм,
Дьоруолатан добуһутоум,
Бөдөрөнөтөн көтүтүөм

Ы-гы, гы-гы-гы, гыа, гыа, гыа...
Оо-го, го-го-го, гоо, гоо, гоо...

Сассын, сассын сарсыарда
Киргиэлэйбин билсиэхпин
Кэтириинэ билиэҕэ,
Өлөксөйбүн көрсүөхпүн
Өлөөнөтө өлөрүөҕэ,
Дьөгүөрэппин көрүөхпүн
Өкүлүүһэ күнүүлүө

Ы-гы, гы-гы-гы, гыа, гыа, гыа...
Оо-го, го-го-го, гоо, гоо, гоо...

Сассын, сассын сарсыарда
Быыбаркайбар тийиэҕим,
Ыңыран ылан сыллыаҕа.
Тарсыыкабын көрсүөбүм,
Тардан ылан таптыаҕа.
Сыйыкаптыыр Киргиэлэй
Сынырыакап баллааскы
Доҕоччукпар тийиэҕим.

Ы-гы, гы-гы-гы, гыа, гыа, гыа...
Оо-го, го-го-го, гоо, гоо, гоо...

Сассын, сассын сарсыарда
Кэтэспитэ буолуҕа,
Көһөпүтэ буолуоҕа
Күлбүтүнэн көрсүөҕэ,
Ахтыбыта буолуоҕа
Амарахтык сангарыаҕа.

Ы-гы, гы-гы-гы, гыа, гыа, гыа...
Оо-го, го-го-го, гоо, гоо, гоо...

Сассын, сассын сарсыарда
Манан күнүм барыта
Миэнэ мэнийиэҕэ
Көрүлээн оонньоон көччүйүөм,
Көмүс доҕорбун көрсүөм
Сассын, сассын сарсыарда!

Ы-гы, гы-гы-гы, гыа, гыа, гыа...
Оо-го, го-го-го, гоо, гоо, гоо...

САССЫН, САССЫН САРСЫАРДА

•Ырыаҕа дьахтар сарсын сарсыарда
кэтэхэр, ахтар кинигигэр тиийиэхтээҕин
туһунан туойулар. Бу тойугу биллэр
учуонай, суруйааччы Г.М. Васильев 1947 с.
суруйан бэчээттэпитэ. Бу ырыа «Саха
норуодунай ырыаларын» икки томугар
бэчээттэммитэ. 1948 сыллаахха Д.К.
Сивцев-Суорун Омоллоон "Аман өс"
кинигэтигэр "Биригэдьиэр ырыата" диэн
киллэрбитэ. Бу тойук бэйэтин өйдөбүлүнэн,
олус улахан суолталаах, киэн өйдөбүллээх.
Ырыа ис хоһооно колхознай тутуу,
коммунизм сарсыардатыгар ананар. С.
Зверев бу тойук матыыбыгар ордук
дьиэрэтиини, өрө көтөбүллүүнү киллэрбитэ.

АНЫГЫ ЫЧЧАККА АЛГЫС

Чанчыктарым астара
Саарыктыһар бадаҕар,
Алтан дьаара уңуоҕум
Танхайыытым саҕана,
Күндү көрдөөх күөмэйим
Көмүрүөтүйдэр даҕаны
Кулукуоччук куолаһым
Доһуһуоллаах дорҕооно
Куоммутун да иһин
Аймах ыччат дьоннорбор,
Эдэр төрүөх оҕолорбор
Үтүө тылбын көтөбөммүн
Үөтэр күннэригим үөскээтэ.
Алгыстаах тылбынан,
Айах тутан тураммын
Алгыыр күнүм эргийдэ.
Көмүһүнэн хонуруулаах
Көнтөһүн көбүллээх,
Көмүскэстээх санаалаах,
Аар тойон аҕабыт
Аҕа дойдуга айан,
Эр киһи буолангыт,
Кыра эрдэххитигтэн

АНЫГЫ ҮЧЧАККА АЛГЫС

Кыһамньылаахтык иитиллэн,
Улуу эһэбит Ленин
Эппит кэриэс тылларын
Эккэ хаанга ингэринэн,
Нохтолооххо тохтотон,
Догдоон хара тыа курдук
Долгуйа көбөрөр,
Дьоллоох суолтан туорааман.
Умсулбаннаах үлэ аартыгар,
Уһаарыылаах кыһатыгар
Ыстаал курдук хатарыллан,
Россия ийэ сири
Кэрэхсэбиллээх тутууларынан киэргэтэн,
Кэрэ олох кыайыытын
Туругурдарга турунун.
Дьоллоох оҕо уйгуланан,
Кыталык кыыс саргыланан,
Кэрэ ыччат кэскиллэнэн,
Кэллэктиипкит кэнээтин!
Киһи ааты киэргэтин,
Килбиэннээх майгыны элбэтин,

АНЫГЫ ҮЧЧАККА АЛГЫС

Кэскиллээҕи тэринин диэн
Кэриэс ытык тылбынан
Кичимэлээн этэбин!
Ыарыы сүтүү сыстыбатын,
Тумуу-сөтөл булбатын,
Оҕуруктаах санаа орооспотун,
Уорба толкуй киирбэтин,
Кэп тыл хоммотун,
Хом санаа холбоспотун,
Килбиэннээх кэскилгитигэр!
Кир-кох сыстыбатын.
Күн курдук күлүмүрдээн,
Ый курдук сандаарын
Сулус курдук тырымнаан.
Аан дойду иэнигэр
Алаһатый тэрийэр
Эйэ-көңүл кэскилэ
Кыайар кыабын саргыта
Аана аһылына:

АНЫГЫ ЫЧЧАККА АЛГЫС

Омук дойду оѳолоро
Омпуолаһай одуулаһан,
Ордурѳаспат буолаарыҥ!
Убай-быраат кэриэтэ
Уруурѳаһан-доѳордоһон,
Киэн кэтит кэскиллээх,
Эйэ, көнүл тиһигэр
Тэнгэ кэннэ сиэттиһэн,
Уордаһыннаах өстөөбү утары
Уохтаахтык охсуһунҥ!
Батталы самнарап баѳаланан,
Сэриини эһэргэ соруканан,
Сэргэѳи өрүү күүһүрдэн,
Аан дойду ыччатын кытта
Артыаллаһан умса түмсүҥ!
Атын арыы адьыната,
Утары муора кубулѳата,
Өлгөм өлүү айдааннаах
Идэмэр дьаллык биийэ
Өлбөт-соллоҥ куодаама
Утарсар күннээх буоллаѳына,

АНЫГЫ ЫЧЧАККА АЛГЫС

Уоттаах хараѳын умуруоѳун,
Өргөс кылаанын тоһутун,
Өһүөннээх өйүн үлтүрүтүҥ,
Саргыбыт сабырыя турдун,
Өрөгөйбүт үрдүү турдун!
Кыраѳы харахтаныҥ,
Муударай толкуйданыҥ,
Үөрүүлээх күнүт үксээтин,
Үйэлээх сааскыт уһаатын,
Арахпат гына алгыбын
Энчирэппэт гына этэбин,
Тонолайбат гына тускулубун,
Уруй-Айхал буоллунуй!

•Бу алгыс ыччат киһиэхэ анаммытынан, сүбэ-соргу быһыытынан улахан суолталаах. Аан дойду таһымыгар өй-санаа, үөрэх-билии аргыстаах, доѳордуу сыһыаннаах саха саарыннара, кыталык кыргызтара буолан кэскиллээх олоѳу олорун диэн кэлэр кэнэѳэски ыччатыгар аман өс тылларын этэр.

КӨРҮЛҮӨС

Көрүлүөс күргүөм күннэргэ,
Күрүлгэн дьэрилгэн күннэргэ
Көтөр дьырылас ырыабын
Күндү долгун алааспар
Көрүүлээн этэн көччүйүөм,
Көнгүлбүнэн тынынам.

Көнгүл көтөн дайыабым,
Көлүс сүрэхпин мөхтөрүөм,
Күндү дьоммун көссүөм,
Көрдөөх күөмэйим көрүлүө,
Күлэр үтүө тылы кэпсэтиэм
Күөрэгэйбин көрүөм.

Мас алаһа балаһаммар
Ахтар саныыр санааларым,
Атас уруу дьоннорум,
Араллаан кэлэн олорон,
Араас тылы кэпсэтэн,
Ахтылһаммын таһаарыа.

КӨРҮЛҮӨС

Күнүм аайы күүшпүт
Күндү дьоммун көссүөм,
Күүрэр сүрэҕим көрүлүө,
Көрөн көрсөн ситэриэм
Күбэй көрсүм кэнэҕэс
Күүтэр санаам көнньөрүө.

Көрөр храҕым көлөһүнэ күүтүө,
Көбүөр курдук мөлбөйүөм,
Көмүс курдук кыҥкыйыам,
Күбэй уутун утуйуом,
Көһүйбүтүм көнүөҕэ,
Мөһүүрэнэн чэлгийиэ.

Мүөттээҕинэн мүлүйүөм
Саакыр курдук дьаралыйыам
Саакыматтыы, тарһаныам
Саастарыныын уһатыам
Саргыкабын да салһыам
Көрүлүөс, көрүлүөс.

- *Саха норуота уостан түспэт ырыата. Тойугу суруйааччы, суруналыыс, тыл үөрэхтээбэ Г.М. Васильев сурукка тиспитэ. Бу ырыаба оччотообу холкуос кэмэ көстөр. Хас биирди хоммуньуус сайынны күргүөмнээх үлэтин кэтэхэрин туһунан туойулар. Тойук түргэн матыыптаах, киһиэхэ түргэнник өйдөнөр.*
-

Этэбэ-тэтэбэ,
Иэрэнг-дьиэрэнг,
Холкуй-илкий,
Кубулунг-дьибилинг,
Балыа-бөдүө,
Балабан дархан,
Оонньуур бабана,
Орулуур дохсун,
Дарбана нээдьэнг,
Дар-дар сыарба,
Чуо-чуо чолбон,
Эрэгэйэ дьэргэн,
Уодабына доболоң
Хоочугур-буучугар,
Куобабым куттаба,
Моботойум буута,
Тиингим тингилэбэ,
Көбүллээбим көхсө
Чымырыы-маарыы,

Оллоон буку,
Лас-лас-лас,
Обуу чоочук,
Эгий эрилик,
Маадьябар Байбал,
Чуллук чуучай,
Хаскай тэлэмээт,
Ытырар-дабаһар,
Дардар сыарба
Дарбана кээдьэнг,
Диэхтиибин,
Диэхтэрэ!
Орубуй удабан,
Орулу дохсун,
Илин дойдум,
Иэдьэгэй-миэдьэбэй,
Наһатыр кэдьэрэнг,
Мускуу-таскыы,
Суола төрдө

ЧАБЫРБАХТАР

Тин-тин
Буолбута,
Буолуоҕа.
Нэлэгэр Өлөксөй,
Хобуоччу Хобороос,
Топпотох Дороппуун
Чолоҕор Кууһума,
Таанаха Былатыан,
Түргэн Ылдьаа,
Дуоҕас Баһылай,
Мэнэрик Миитээ
Диэхтэрэ,
Диэхтиибин.
Иэрэн-Дьиэрэн
Элэнгээт-тэлэмээт,
Хаадьыы-харгыс,
Доҕулуй Дохсун,
Дорбос удаҕан
Аххан наарай,
Буурай-сиэрэй,
Күллүр-халлыр,

Миэрэй-Маарай,
Микитэ-Махата
Устунан-кэстинэн
Уранай-тэрэнэй,
Сордон-ойуун,
Сотото-бэйбэс,
Хатыы-битии,
Хараҕа эрилис
Хаххан сахсас,
Эрэмээт-тэрэмээт,
Эгэлэс-нэлэс,
Этэн тыынан
Тын,тын,тын!
Хаартыһыт Хабырыыс,
Баарыччыт Балбаара,
Куруускаһыт Кууһума,
Итирик Испирдиэн,
Тустуук Ньюкулай,
Сүүрүк Сүөдэр,
Хапсаҕай Хабычча,
Арбаҕар аҕабыыт,

ЧАБЫРБАХТАР

Чолоҕор Лөчүк,
Топпотох ойуун,
Туолбатах кулуба,
Кэрээхэ кинээс
Диэтилэр,
Диэхтэрэ.
Куоҕаһым куолаҕа
Кураҕаччым моонньо,
Мэкчиргэм мэйиитэ,
Хахханым хараҕа,
Хааһым атаҕа,
Киргилим кэтэҕэ,
Тонсоҕойум тумса,
Орулуоһум ойуута
Этэллэр
Этиэҕим.
Күлүмэним үөһэ
Кумаарым куолаһа
Ыҥырыам ырыата,
Тоноҕоһум тойуга,
Ньалаҕайым сангата,

Тигээйим уйата,
Этэҕэм эриэнэ,
Кэпсиэхтэрэ,
Турулуу-тарылыы
Туран олорон,
Туойан ыллаан,
Туора-маары,
Туолбат-топпот,
Толбон солкону,
Соххор харах,
Сордоох ойу,
Эгили-бугулу,
Эрийэ-хатыһа,
Ингиэри барда,
Эстэн эрэр
Эргэнэ дьэргэл,
Эмиэ тутайа
Эргийэ дьиэрэнкэй
Эмньик кулун,
Эминньэх тарбыһах,
Дэһэллэр, дэһэллэр!

ЧАБЫРБАХТАР

Кыптыый буута,
Кыталык түөһэ,
Кыдама төрдө,
Кылыяа сүүрүк,
Кылар харах,
Баҕас ымдаан,
Чабычах алаады,
Кытай хоргуй,
Кырбас этим,
Тымтай балыгым
Кыпчыгыр Өлөксөй
Кың-кыр түөрэх,
Сараҕар Маарыйа,
Саас көстөкүүн
Салбылыгы бүүчээн,
Саныыра Бөтүрүөп
Уот куйаар
Бэстээх кинээһэ
Бэтэмэтэ суруксут.

ЧАБЫРБАХТАР

- *Бу чабырбах уус-уран
самодеятельноска толорууга
анаан тангыллан тахсыбыт
чабырбахтар хомуурдара буолар.
Чабырбахха дьон ааттарын, хос
ааттарын туһунан этиллэр.
Бэһиэлэй, түргэн тэтимнэ
хоһуйулар.*
-

ЫЧЧАППАР

Сүүмэн чопчу
сүхүөхтэрим
Бокуйаахтыыр
күннэригэр,
Чанчыктарым астара
Саалыктыйбыт
кэмигэр,
Үгүс үйэбин
өртөйөммүн,
Элбэх сааспын
эрэнэммин
Саҥа үөрэх саргытын,
Үтүө үйэ өркөнүн
Өйдөөбүтүм туһунан,
Кээриэн иһит курдук
Кэккэлээн турар
Кэнчээри ыччаппар
Алгыс тылбын аныыр

Аламай күнүм арылынна,
Кэс тылбын бэлэхтиир
Кэй барааным кэллэ.
Уус тылым дорҕооно,
Орулуос күһүм долуотунан
Тордууланан тупсубут
Тостубаттай ох курдук
Тонолуйбат туску буолан,
Төлөрүйбэт төлкө буолан
Сүргэр-куккар сүүдүйдүн диэн,
Сүрэххэр-быаргар ингнин диэн -
Үгэн-сүктэн сүгүрүйэн эрэбин.

Эһэкэйгит Ленин
Эппитинэн эрчиллэн,
Атын дойду баайдара
Атааннаһар сахтарыгар,
Туспа дойду
Торҕон дуулабалара
Күөнтүүр күннэригэр -

ЫЧЧАППАР

Саспыты арыйар
саргыланаар,
Куоппуту ситэр
дьоҕурданаар,
Уоттаах харахтарын
Умсары көрдөрөөр,
Күдэн күүстэрин
Көтөрүтэ охсоор,
Дьайдаах тыыннарын
Дьалбарыта
хампарытаар,
Итии тимиринэн сиэтэн
Имири сотоор!

Кээмэйэ суох
Кэлэр дьылларга
Улаҕата биллибэт
Дьоллоох олох
Устатын-туоратын тухары
Улуу нуучча убайбыт
Уруйдаан ууммут
Тонголохтоох илиитин
Тутуһан сылдьан,

Эргэнэ хара тыа
Бучурдаах баалын курдук
Мунгутуу үүнэн,
Долгуйа сайдан,
Дьоллоох олох
Туллубат тускулаах
Тутаабын тутаар!

Далай муора баайын
Далааннаах ытыскынан
таһааран
Хара тыа кылаатын
Харса суох хамыйан,
Буор ийэ булумньутун
Мунгура суох ороон
Биэс сыллаах былааны
Биирдии олук онгостон
Үүнэр үйэ кәрдиинин
Өрөгөйдөөн дабайаар!

Кэлэр кэрэ ыччатым
Кэлэр суолугар
Кремль кириэппэс
Умайар уот сулуһа

ЫЧЧАППАР

Күнүн айы
Түөскэр тыктын!
Баараҕай талаана,
Барылы кэскилэ
Суорба таас хайа курдук
Сууллубакка туругурдун!
Үтүө дьоллоох өйдөн,
Үгүс үөрүүлээх күннэн!
Энчирээбэт гына
Эттэҕим буоллун,
Арахпат гына
Алҕаатаҕым буоллун!

- *С.А. Зверев-Кыыл Уола, Айыы аартыгар эркээйилэригэр, кэлэр кэнэҕэски ыччаттыгар айымньыта. Үтүө ыччаттар үүнэн-сайдан тахсаллары тунугар, дьонуннаах олоҕу олороллоругар, кэс санааларын эппитэ.*

ТҮҮҮЛГЭ ТОЙУГА БЫЛЫРГЫ ОҢУОХАЙ ТОЙУГА (төгүрүк дьыл туһунан)

Оһуохайдыыр оһуохай,
Эһиэкэйдиир эһиэкэй.
Бүгүнгү ааттаах күннэргэ
Бүтэй куйаас туналыгар
Көрүлүөхпүт иннигэр
Чохчолоспут дьоннорбут
Туоҕуй эрэ диэтэргит
Туоһукалыыр буолаары
Туойан ыллаан эрэбин.
Баарыан били сассыарда
Мастыыр титирик балаҕантан
Үрбүнньэхтэй үүтээнтэн
Үллүктэрбин үрэйтээн,
Сабыыларбын саралаан,
Бутуонкабын бурайан,
Тэллэхпиттэн тэһииркээн,
Иилээх-саҕалаах иилинэрбин
Илдьирийдэр даҕаны
Илии тэлэн киэргэнэн,
Оһо тумса суох буолбут

**ТҮҮЛГЭ ТОЙУГА
БЫЛЫРГЫ ОҢУОХАЙ ТОЙУГА
(төгүрүк дьыл туһунан)**

Олооччубун анньынан,
Дьөллүбүтчэй да буоллар
Өрөчөөммүн уурунан,
Буордаах титирик
боруокпун,
Айыылардаах халҕаммын,
Ырыаһыттаах алаһабын
Ыра били атыллаан
Томторҕолоох төбөлөммүт
Оһуордаахый холобурдаах
Чой тиит сэргэм
Тонхолдуйа тоһуйда.
Соноҕосчой аттарым
Ингэрсийэ эккэлээн
Тийтэлээн кэлбитин
Алтаныктыыр аарыктаах
Хаппар чоруун үүнүнэн
Хантаччылыыр да баайдым.
Эриэн ситии тэһиимминэн
Эрийэ тутар күннэрбэр
Тоһуоруһун диэбиттэригэр
Дойҕохторбун туһанаары,
Дорҕооннордоох куолаһын

**ТҮҮЛГЭ ТОЙУГА
БЫЛЫРГЫ ОҢУОХАЙ ТОЙУГА
(төгүрүк дьыл туһунан)**

Дьоллоругун туһугар
Тоһо тардан таһааран,
Дьоллоох оһо дьоннорбун
Чоргуйталыыр күннэрбэр
Туохтуурун омулуйан,
Туһалаары гыннын диэн,
Дуумайдыгыт доһоттоор,
Кэтэһэбит сэгэрдээр,
Көрдөһөбүт көмүстээр,
Көрүн эрэ чэкийдээр!
Эһиэкэйдиир эһээкэй,
Оһуокайдыыр оһоокой
Бүгүнүгүлүүр ааттардаах
Бүтэй манаар күннэрбит
Күлүмүрэр сырдыгар,
Көрүнмүтүн көрсүһэр,
Бүөрүмнүлүүр санааны
Түмүктээхтиир чаастарбыт
Түмүллүбүтүн иннигэр.
Ханҕа маһа ынгыырбын
Хаппыт тири холунунан
Хамны тардан бараммын,
Эһиэ-эһиэ эһиэкэй

**ТҮҮЛГЭ ТОЙУГА
БЫЛЫРГЫ ОҢУОХАЙ ТОЙУГА
(төгүрүк дьыл туһунан)**

Оһуо-оһуо оһуокай
Үтүт мындаа бэйэтигэр
Өрүкүйэр иэнигэр,
Халын хангалас быччындын
Халты дайбаан бараммын,
Хайыһыннарар күннэрбэр,
Ханна барабыт диэбиттии,
Чараас сарыы таныытын
Сарылаччы тыаһатан,
Таңхарыннаан барбытыгар,
Суоллуурукпут тиййээрин
Сурабынан суоһаабыт,
Аартыктыыра тиййбэтинэн
Албын аата тарһаммыт,
Ардыырыктыыр, баһахха
Алаһалаа диэбиттэрин,
Торһо силик түһүлгэһэ
Уһакалыыр диэки да,
Уйур чопчу тонголохпор
Бэһиэйэх ииччэх тарбахтан
Биэтилэлии тутуһан,
Бэһиэлэйгэ киирсиһэн,
Бэһиэ кэрэмэс мөссүөннээх,

**ТҮҮЛГЭ ТОЙУГА
БЫЛЫРГЫ ОҢУОХАЙ ТОЙУГА
(төгүрүк дьыл туһунан)**

Бэрт үтүө көрүгнээх
Хонгор хааска холобурдаах,
Оһо дьонум ороһон
Оһуокайдыы туруоһунг.
Ханһаһыктыы өттүбэр
Алтан чопчу дабыдалбар,
Адаар уңуох тарбахпар,
Далбарайдыы майгыннаах,
Күөрэгэйдиир дьүһүннээх,
Кэтэх өттө кииспэлээх,
Илин өттө килбиэннээх,
Оһоотунан оһуордаах,
Бурдурһалыыр боруоскалаах
Саһас талыы дьахталлар,
Оһо чоруун кыргыттар
Оһуор тиһик тиксиһэн,
(Оһуруолу) субуллан
Эһиэкэйдии туруохтун!
Эмчиирэтэ элэйбит,
Этэрбэһэ эстибит,
Тобуктара хоройбут,
Эһэригэ илдьирийбит,
Төбөкөтө дьөллүбүт

**ТУҢҮЛГЭ ТОЙУГА
БЫЛЫРГЫ ОҢУОХАЙ ТОЙУГА
(төгүрүк дьыл туһунан)**

Табаларбыт оҕото
Танхайбыта эбит диэн
Саарбахтаамаҥ даҕаны,
Ырыаһыттыыр Ырдьаммыт
Ыыра кырдьан бүппүт диэн,
Ыксалаабат буолуманҥ!

1951 с. норуот ырыаһытыттан биир бастакы магнитофоннай суруллубут айымньынан “Оһуокай” буолар. Лирическэй герой — үгкүү тылын таһаарааччы — сарсыарда уутуттан уһуктан, аанын аһан таһырдыа тахсыбытыгар оһуокай дуораһыйан иһиллэр. Онно туран көрдөбүнэ, кэрэ кэм илгэ сайын кэлбит. Кини, уһуннук-киэнник толкуйдуу барбакка, атын «сыһыыттан сылгылаан, хонууттан хомуйан» ыһыахха аттанар. Онтон улаханлык итийэн-кутуйан туран, ыһыахтыыр сири, аар баҕаҕы, кымыс иһэр тэриллэри барытын ааҕа хоһуйар. Ити кэнниттэн уйгу-быйан эргиллибитэ, адаар муостаахтар, сыспай сиэллээхтэр үрүг илгэни үрүлүппүттэрэ, колхозтар ыһыы үлэтин ситиһилээхтик түмүктээбиттэрэ — барыта тиһиллэн тахсан иһэр.

**УЛУУ МОСКВА ТУҢУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)**

•Ыркый иһигэр
Ырыа чыычаах кэриэтэ,
Ырыалаах сурахпар,-
Улуу Москваҕа
Уһаарыллан тийэнгин,
Уус тылгынан уруйда тут,
Көтөн барангыҥ,
Көргүн көрдөр диэн,
Көмүс сурук
Көрдүөн тийэн
Көтөбүллэ түспүтүгэр,-
Тостубат укулаат тимир долуолаах,
Кыларыйбат ыстаал кынаттаах,
Обуруктаах куйаар кутуруктаах,
Оботтоох чупчурҕан тумустаах,
Күлүбүрээбит өгнөөх
Көтөр өксөкү көлөлөнөн,
Күбэй буор көхсүттэн,
Көй салгыҥна
Көтөбүллэн, күөрэйэн таҕыстым.

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Онуоха буоллабына,
Улуу дьаалы,
Сарыал чабыл халлаан
Сандаарар арҕаһын дабайан,
Сааллар чабылҕаны кытта
Сатарыы алтыһан барда;
Сүллэр этинги кытта
Дьүөрэлэһэн лүһүгүрөөн,
Күөрэйэр үрүң күн аннынан
Күүгүнүү, күйгүөрэ көттө;
Күөх күдэрик тыллары
Быһыта силэйтэлээн,
Сындыыстыы ыыйыллан истэ,
Аан ийэ дойдум барахсан,
Атыыр анды дабыдалын тордуутун
Арыяа туппут курдук,
Ала буркунунан айманан хаалла;
Сир ийэ дойдум барахсан,
Сиэрэй тиинг тингилэбин чэчэтин
Тиэрэ туппут курдук,
Дьиримнии элэнгнээн көһүннэ;
Алаастарбыт күөллэрэ,

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Атыыр арылыас
Аламай уу харабын
Арыяа тарпыт курдук,
Арылыяа чабылыһан хааллылар;
Үрэхтэрим, өрүстэрим,
Үс үөстээх өргөн өтүүнү
Субуйа бырахпыт курдук,
Сүһүмнэһан хааллылар.

Улуу дьаалы
Улахан уобаластарга
Уталыйбакка дьулуруйар эбит,
Күөх Сибирь көхсүн
Күөс быстынга эрэ
Күпсүйэн бүтэрэр эбит;
Азия сиригэр аһаан аастыбыт,
Европа дойдутугар хонон бардыбыт.

Улуу дьаалы,
Умса дьулуһуйан,
Тиэрдэр сиригэр
Тигинээн түспүтүгэр,
Тардыы көмүс халҕанын

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Арыя баттаан,
Таһырдыа тахсан,
Туох дойдуга тохтоото диэн,
Толкуйдаан көрбүтүм,-
Көмнөх сыстыбатах,
Көлбөлдүйэн көстөр
Күөх унаар тыалардаах,
Аран-бодонг аараабатах
Аалай солко арыылардаах,
Тибии, дыбар тийибэтэх
Илигирэс итии салгыннаах,
Куор-дьай диэлийбэтэх
Унаар куйаар урсуннаах
Уйгулаах улуу дойдуга
Уһаарыллан кэлбит эбиппин.
Харыстаан хаамар
Хаарыс өгнөрдөөх
Халын таас муостаҕа
Хаамыталаан бардым,
Киртийэр диэни билбэтэх
Килбиэннээх кирилизэстэргэ
Кииритэлээн истим,-
Суола барыта солотуулаах буолла,

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Ыллыга бүтүннүү кырааскалаах буолла.
Улуу Москва куорат
Бу эбит буоллаҕа диэммин,
Ол-бу диэки одуулаан көрбүтүм,-
Дьүһүнүн үтүөтүн
Дьүһүннүөхпүн өйүм хоппото,
Эриэккэһин, эгэлгэтин этиэхпин
Иитин-саҕатын билбэтим.
Күөх былыт
Күлүктээбит дуу диэбитим,
Күннүгүнэн усталаах
Күтүр үрдүк
Күлүмүрдэс таас дьиэлэр
Көстүбүт эбиттэр.
Улуу дойду
Очуос таас хайалара
Тоҕо улахаттарай диэбитим,
Улуу нуучча норуотун уус тарбахтара
Уһанан-онгорон таһаарбыт
Уруктара буолар эбит.
Кинилэр бэйэлээхтэр
Чэлгиэннээх эркиннэриттэн
Тэргэн ыйым тэгэлийэ тыкпыт.

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Оһуордаах ойоѳосторуттан
Ойор күнүм оонһуур уота умайбыт...
Улуу куорат дьонноро,
Уулусса мунгунан
Толору долгуһан,
Оһуор-ойуу курдук охсуллан,
Дьэрэкээн симэх курдук тиһиллэн,
Дьарѳаалаах тыа курдук тардыллан,
Кэккэ бииргэ хамсан,
Кэлэр-барар эбиттэр.
Кутан онгорбут курдук куормалаах,
Тардан таһаарбыт курдук таһаалаах.
Кулуһун от курдук унуохтаах,
Кыһан онгорбут курдук быһыылаах
Манна бараалаһар буолар эбит;
Туналыһар ньургун ньуурдаах,
Тэтэрэр ыраас иэдэстээх,
Сыаналаах тааһынан дьэрэлийбит,
Суугунаабыт солколоох,
Хампа-харыыс таҥастаах,
Лаахтаах атахтаах
Солотуулаах сотолоох
Субу манна хаамсар эбит.

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Герой дьорѳоото манна мустубут,
Орденнаах олуһа манна хойдубут,
Медаллаах бэрдэ манн тиксибит.
Хонгор көтөрдөр,
Хонуктаабыт сирдэриттэн
Хоролорун дойдутугар хонноон,
Субулан эрэллэрин курдук,
Күтүр элбэх
Көлүөһэлээх көлөнөн
Күрүлүү тардыллан
Үлэлиир буолар эбиттэр.

Хоту-соѳуруу диэки
Курбуу-дьирбии хоннохторун
Мунгурдаталаан булаары
Бара-кэлэ сатаабыт иһин,
Баараѳай куоратым барахсан
Баһа-атаѳа бараммат эбит.
Тоѳо бэрдэй диэн
Бэккиһии санаан,
Уулуссаларын устун
Оргууй аѳай
Одуулуу хааман испитим,-

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Улуу Пушкин,
Оңоһуллаан тахсан, сото кэбинэн,
Хоолдуктаах баһа хонкуйан,
Дорооболуу туттан турарыгар,
Чуо хааман тийэммин,
Тойон сүрэмим долгуйан,
Тонхох гынан,
Тохтуу түһэн аастым.

Ульянов-Ленин,
Олбуор ахсын
Дьону-норуоту кытта
Дорооболоһо турар гына,
Толбонноох тааһынан
Чочуллаан оңоһуллаан,
Дойдугун толору тупсарбыт,
Сирин ситэри киэргэспит.
Ытык мааны дьоннор
Ыллык сирдэр Ахсынньы
Ыйа турар гына,
Ыраас, сырдык тааһынан
Ыпсарыллан оңоһуллаан,
Ытыктанар буолар эбиттэр.

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Олортон
Улуу дьоннорбун
Көрбүт курдук үөрдүм,
Кэспит курдук кэрэхсээтим.

Сирийэн-бодуйан,
Ситэтин ситэри билиэх диэн,
Сир анныгар киирбитим:
Долгун курдук дьурулуу турар,
Дьулусхан кирилиэс тоһуйан ылан,
Туруорбутунан илдьэн,
Ураты «дойдуларга» охсон кээһэр
Муодалаах буолар эбит;
Хаамтарбакка даһаны
Халыччы сүүрдэн,
Атын «дойдуларга» атааран кээһэр
Албастаах буолар эбит.
Иэ-татай, сирдэрин анна
Сир үрдүнээһэр сиедэрэ эбит,
«Аллараа дойдулара»
Аламай күннээһэр сардангалаах эбит!
Туспа дьоллоох
Дойду аххан да

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Тулар булар эбит.
Эмиэ даҕаны
Икки атахтаах,
Биэс бэһиэйэхтээх,
Эт мэйиилээх,
Эгэлэгэ санаалаах,
Эрийэн-буруйан,
Эриэккэстээн, эгэлгэлээн
Тэрийэр булар да эбит!
Үөрэх бөҕө үрдүгүн
Манна өйдөөтүм,
Икки атахтаах өйүн
Манна биһирээтим.

Үөрэхтээх бөҕө
Үөскээбит дойдута,
Саталлаах анаалаах
Саргылаабыт алаһата,
Улуу нуучча норуота
Уйгуланан улаатан,
Ууһаан тахсыбыт дойдута –
Москва куораттара
Олус да булар эбит!

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Ураты дойдуртан,
Атын арылартан
Дэгиэ-дугуй тыгырахтаах
Диэлийэн тийэн кэлэн
Дибилгэни типпэтин диэн,
Ньирилэс тыастаах,
Тимир тиник кэккэлээх,
Хотой кыылга холоонноох,
Мохсоҕол кыылга мосуоннаах
Модун көтөр ааллар
Улуу куорат үрдүнэн
Уһуура сылдыар булар эбиттэр,
Кубулҕаттаах бөҕө хоппотун диэн,
Албастаах бөҕө алдыаппатын диэн,
Халын таас хайанан хаттыктаммыт,
Тон болуо тимирдэринэн тулуурдаммыт,
Кытаанах ыстаалларынан сындыыстаммыт,
Күтүр тимирдэринэн күлүүстэммит,
Айгыраабат, хамсаабат,
Иэгэлдьийбэт, сиэкинийбэт
Кремль кириэппэсбарахсан
Килбиэннээх киин буолан килэдийбит,
Айгыраабат тон тулаһын буолан туоллубут,

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Тохтообот модун сүрэх буолан тэппит!
Баараҕай кириэппэс барахсан
Баҕанатын төбөтө барыта
Кыһыл сулус уотунан
Кыыһа, күлүбүрүү умайан,
Киһи аймах кэлэр кэскилин
Кэпси турар,
Сайдар суолун
Сандаарда турар буолар эбит.
Улуу дойду уус өйдөөҕө,
Аан дойду саргылаах санаалааҕа,
Хамначчыт норуот хараһыктаах аҕата,
Үлэһит норуот үтүө сирдьитэ-
Улуу Ленин
Олорбут олбуора,
Олохсуйбут киинэ
Олуһун эбитин!
Улуу учуутал
Ульянов-Ленин аатыгар
Ураанхай саха ырыаһытыттан
Уруй-айхал буоллун!

УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Иэ-татай, эр-дьаалы,
Улуу куорат
Кыайыы ньиргиэринэн
Кыынньа олорор эбит,
Өрөгөй төлөнүнэн
Өрүтэ күүрэр эбит,
Этингнээбэр ньиргиэрдээх
Тэргэн сааны дэлбэритэ ыытан,
Сөлүүт биэрэн,
Дьэрэкээннээх дьэргэлгэн уотун
Унаар халлаан оройугар уһуурдан,
Солко лиэнтэни
Субуйа бырахпыт курдук,
Оһуор ойуу оонньотоннор –
Ураанхай омук оҕото
Эт сүрэҕим илигирии үөрдэ.
Улуу Москва
Орто Дойду
Дорҕоонноох охсор куолакала,

УЛУУ МОСКВА ТУҢУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Аан дойду
Дарбааннаах набаата буолар эбит,
Буолуон да буолар эбит!
Сир ийэ эргийэр киинэ,
Аан дойду туллубат туттааҕа –
Аҕыс сүүс сылга
Аарыгыран сайдыбыт
Улуу Москва
Уһун үйэлэргэ
Уруй-айхал буоллун!!!

УЛУУ МОСКВА ТУҢУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)

Поэмаҕа улахан өрө күүрүүлээхтик Москва куорат кэрэ дьүһүнэ «солотуулаах суола», «кырааскалаах ыллыга», “күөх быллыт саҕакүтүр улахан дьиилэрэ», «дьэрэкээн ситим курдук тиһиллэр, дьарҕаалаах тыа курдук тардыллар» дьоно-сэргэтэ хоһулар. Сергей Афанасьевич Москва дьоннорун, улуу нуучча норуотун уус тарбахтаахтара «күрүлүү тардыллан» күүскэ үлэлээбиттэрин, «дьоруой дьорҕоотторо» манна элбэҕин ордук чуолаан бэлиэтиир. Москва тас көрүнгүн үлэни, дьону кытары тоҕоостоохтук сибээстиир. С.А.Зверев норуот барҕа баай тылын, ойуулуур-дьүһүннүүр дэгэтин табатык дьүөрэлээн, Ийэ дойду тэбэр сүрэҕин, улуу Москва куораты, сана олох кыайыытын, ураты иэйиһилээхтик хоһуйбута. Ол иһин «Улуу Москва туһунан тойук» – саха советскай фольклорун биир биһирэмнээх бастыҥ айымньытынан буолбут

ЧАБЫРБАХ

Этэн тынан,
Эрийэн мускуйан,
Эбэн сабан,
Эбийэн чоҕуйан,
Нууччалаан сахалаан
Биэрибэй начаала
Бодуруобунай дьыала,
Лугу лугулаасын
Диэлискэй буолускай,
Сэттэ кээчирэ
Килиэп ангаара,
Нэдиэлэ буулдыа
Атыр баһа,
Аллырыыт буллуруут
Тый баһа,
Ыллырыыт быллырыыт
Кыймыт үүт,
Ычырыыт мычырыыт
Үрүҥ ынах
Үөл дьүөл
Хара ынах хадьаа
Түөрт түгэн айаҕа,
Холуобунай бэрээдис
Бырыы да бадараан

ЧАБЫРБАХ

Ырдыы ыарахан,
Два конь пропал
Саам сатыы
Насыыла приехал,
Дьыала бэдээ
Успааннык писал
Күбүрүлэтэр подписал.
Дүө-даа,
Түҥ-танг,
Оллур, боллур,
Эдьэн-хоодьонг,
Үҥкүүлээхтээн,
Эри бору
Дайбаахайдаан,
Эгэй доҕой
Ыллаамахтаан
Холбоон илбээн
Хоһоонноохтоон,
Аалай-чаалай
Таннаахыйдаан,
Кинкир-ханкыр
Сангараахыйдаан,
Элэн-сэлэн
Илдьэитээх,

ЧАБЫРБАХ

Муннъан тараан
Муруннаах,
Сүүрэн кетөн
Сүүстээх.
Хааман-сиимэн
Харахтаах,
Самаан-симээн
Сарыннаах,
Хабах бас
Харгыс ото
Кыл күөмэй
Кыа сыалыйа
Кыпчыгый Ыстаппаан,
Кылыыһыт Сүөдэр,
Чабычабынан Дъарааһын,
Мэмэхээнинэн Миитэрэй,
Холлобоһунан Кууһума,
Ордугун хостуом
Эбиитин этиэм
Даары дархан
Дабыкы доһолонг,
Хонг-хонг
Хомуку-дьимики,
Көкөтүн көкө быраан,

ЧАБЫРБАХ

Муччутун муччу булабай
Эриэккэхэитинник
Эбиитэ маннык.
Ымай ыллаа,
Күлүм күндээр,
Көрүүй-истийи,
Сытыы-чабыл,
Оргуй чоргуй,
Нъиргиэн дирбиэн тыаһын
Ууһун сыбар сыһыар,
Сытыы сылбын кыыһын туойууй,
Уйгу дуораан
Уолун хохуй,
Омоон-томоон,
Онон-манан,
Эримэ-дьиримэ,
Элэкэт-чэрэкэм,
Куспун-хааспын,
Хатыйа-бутуйа,
Манган хопто хотуой
Аатыгар алгыс,
Дуомугар тойук,
Биһирэммэт кэпсээн,
Устунан кэстинэн,

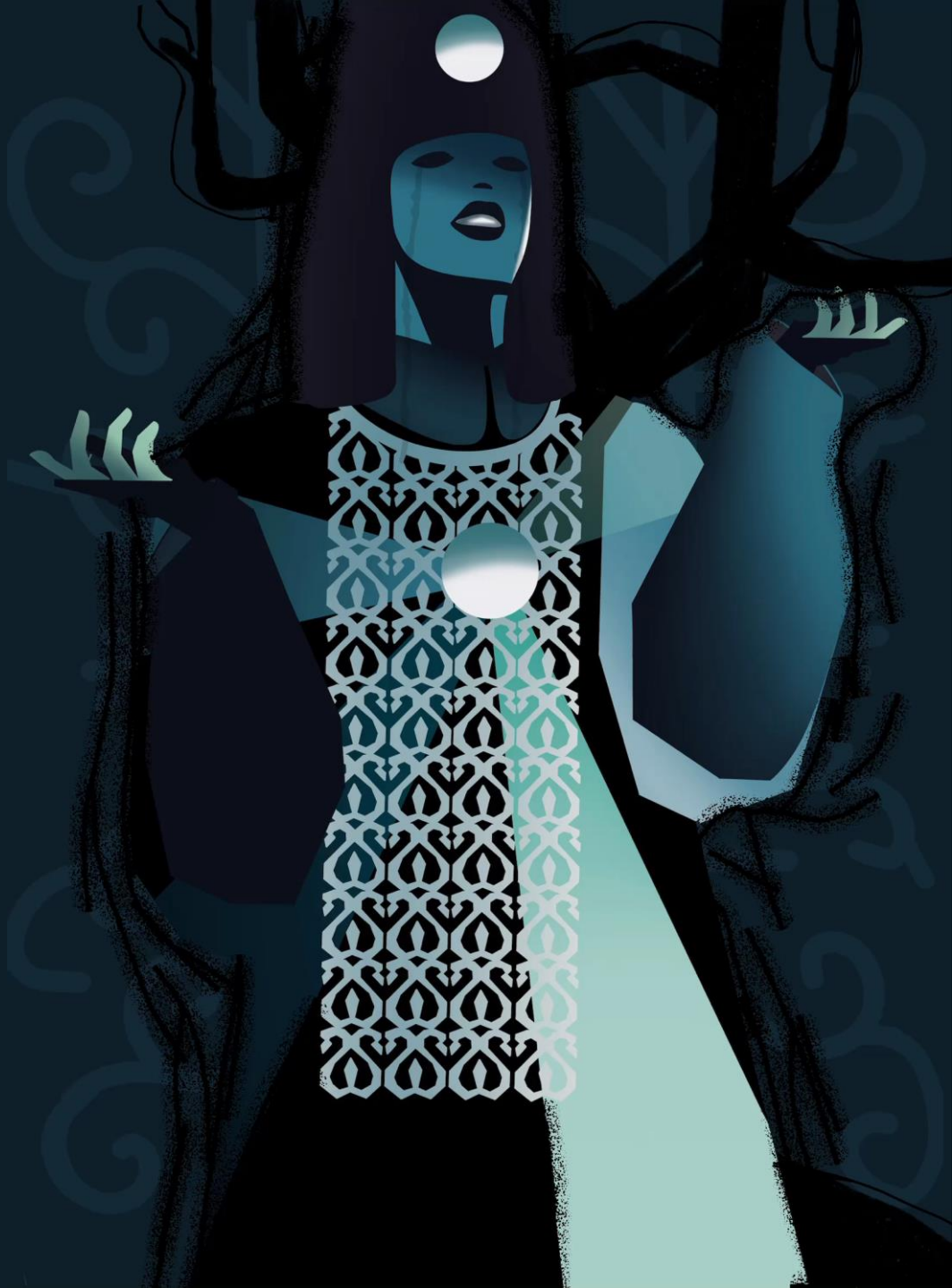
ЧАБЫРБАХ

Ураанай кэрэнэй,
Сордонг ойуулаах сотото
Бэйбэс хатан битийдин,
Хараба эриэн,
Эрэскэн тэрэскэн,
Бэһэлэйгэ эрэ кэпсэл,
Күлүүгэ эрэ көрдөрүү,
Даралыс хончос,
Адабана бэргэн,
Аттаах ойбон,
Аата тойук буоллунууй
Сомоор иккис саап сарай,
Лонкур иккис күндээрэй,
Киһи баһа кибирээрэй,
Саха баһа сабараай,
Эмньик кулун
Эмэкэт саахымат,
Биэс атах
Бэрэбинэ-сарабына,
Талыы талба
Онуо дэгэрэн,
Эһэгээ дэгдэс,
Төбөтө өрүкүс
Хаады харгыс

ЧАБЫРБАХ

Доһулдуйа дохсун
Дорбос удабан,
Чуо-чуо чолбон,
Чоһурбана бэргэн,
Эримэх тый эмэбэс,
Дьыраа хонку батыйа,
Хаппыт өттүк харыйа,
Биитэ манган,
Хайа, доһоор,
Кыптыый буута,
Кыталык түөһэ,
Кыдама төрдө,
Чабычах алаады,
Ыаһас ымдаан,
Уон булас от.

*С.А. Зверев бэйэтэ ааттаах
чабырбахсыт этэ. Бу чабырбахха
уустаан-ураннаан этиллибит
убарастар, тыыннаабымсытылар
биир тыынынан, түргэн-тарбан
тэтиминэн туйуулар.*

СУОҒАЛДЫЙА ТОЛБОННООХ

ААН ТЫЛ

**Ааспыт олох обургу
Атааннаах-мөнгүннээх
Аар-сааргы күннэрин ахтаммын
Аптаах айахпын атытан
Адабийар күнүм аһылынна,
Хомууннаах тылбын хомуйан
Хоһуйар күнүм күөрэйдэ.
Чиргэл тиити
Сааллар чабылбанныы
Хампы этэр халыан күнүм
Хаайан тийэн кэллэбэ, оҕолоор!
Сомоҕо баҕананы
Булгу туойар,
Тосту этэр
Туһаннаах күнүм
Чуобуйан тахсан кэллэ дии!
Ол буоллабына -
Омоонноох соргубуттан
Оһуор анһаммын,
Уолдһаан ааспыт
Уодаһыннаах үйэттэн
Тойук туойан,
Ырыа ыллаан
Керүүм эрэ, оҕолоор!..
Дһэ-ээ, буо!
Дһэ-ээ, буо! Дһэ-ээ, буо-оо!!!**

**Ааспыт араскааттаах дьылларга,
Үөрэбэ суох, уөдэн үйэлэр сабана,
Саарба кыыл саһан саарбыт саһарбаайылаах,
Кытаайка танастыы кылбараннаан кыыһар
Кытыан толоон кытыылардаах,
Кырынаастыын кыртайар,
Солондолуун субулар,
Бууһай тиинниин логлойор,
Атыыр эһэ арбахтаан ааһар,
Кычыгыл кыыл кыстаан тахсар,
Уордаах тайах уойар
Суодал тиит тумулаттардаах;
Дорбоонноох куоластаах,
Токуоралаах тумустаах,
Тордох хара өгнөөх
Тойон кыыл тохтуур,
Уоруйах суор хонуктуур,
Уордаах боруллуо олорор
Уруктаах бэс ойуурдаах;
Тонсобой кыыл торулатар,
Киргил кыыл кирэр
Эмэхтээх мас эниэлээх;
Кэбэ кыыл кэпсиир,
Кэрэ өтөн үөтэр,
Кэпсэллээх чыычаах кэккэлиир,**

**Кэрэ сэбирдэх тэлэн
Киэлитин киэргэтэр,
Иэнин тупсарар
Эйээрэр хатын мас эркиннээх: Табысхаан көтөр дайар,
Чаччыкы таалалыыр,
Бөчүгүрэс бөлүөбэр,
Улар ордууланар
Сугуннаах маар ойобостоох;
Сур бөрө суодайар,
Кычытар таба кылыһар,
Улаан муойка онторор,
Дорбоонноох саналаах
Тойон киһи ордоото
Тобус буолан доргуйар
Тон хайа буодьулаах,
Устата-туората уорбаламмат
Улуу уорбалаах алааска,
Орулуостаах Эбэбэ,
Хотуулаахтык-кыайыылаахтык,
Хоргуйбуту-тонмуту
Хомуйталаан ылан
Отчут-масчыт оностубут,
Барбабы-дьаданыны
Барытын тардан, бас билэн,
Баайын тэриттэрбит;
Хоһууну отой ордорбокко,**

**Оһуордъуту оннуттан чорбоппокко,
Иистэнньэни мэличчи дэлэппэккэ,
Ытааччыны ыраах ыыппакка,
Сааһыты бас биллэрбэккэ;
Соххору урабаһынан үүрэн,
Араны талабынан таһыйан,
Күүһэ суобу көхсүн дьөлөрүтэн,
Өйдөөбөтү үлтү сынньан,
Ыарыһабы ыалга хаамтартаан,
Тулаайабы суолга муннаран
Хабырыччы байбыт,
Хантаччы уойбут,
Додоччу курдаммыт,
Чолоччу туттубут,
Мойуос Кинээс диэн,
Сурабыран-сдьыгыран
Олорбут эбит.
Кыыс аймабы кыайа туппут,
Дьахтар аймабы саба баттаабыт,
Бэтэрээнни бэлэс,
Ааратааны айах,
Сотору сокуомсук,
Тургэн дьуул
Хабчыра эмээхсин диэт.
Кэргэннээбэ эбитэ уһу.
Өтөхтөрүн төнгүргэһэ,**

**Сырайдаах сырдыга,
Ханай кус сыһыабын курдук
Хара баттахтаах
Атыыр анды харабар ханыылаһар
Сандалас харахтаах,
Хамчааккы тиинин
Хардары туппут курдук
Хара хаастаах,
Мэнэх кыыл
Сиикэй ситиитигэр тэннээх
Сыыйар ыраас муруннаах,
Тыһы күттэн сымыытын
Кэккэлии туппут курдук
Дэгдэгэр имнээх,
Улун кус сымыытын
Уоһабын курдук
Уоһахтаах арабас уостаах
Уолба күөл кулуһунун курдук
Уолан унуохтаах,
Ымыы курдук ырыалаах,
Далбарай курдук саналаах,
Саарба тириитигэр саспыт,
Үүс тириитигэр үрбүрүллүбүт,
Оһуор иһигэр олобурбут
Суоһалдьыйа Толбонноох диэн
Суос-сөботох кыыстаахтара эбитэ үһү.**

**Кини диэтэх кыыска,
Эргэ барарыгар энньэ буолуо диэн,
Эрдэттэн эрчийбит,
Кулут буолуо диэн
Уруккуттан оноһуллубут,
Унуох улаханнаах,
Сырай сырдыктаах,
Улуну диэн ааттаах
Тулаайах тонус уолун
Ииппиттэр эбит.
Оонньуурга ууруллубут
Саататарга анаммыт
Саһылтай диэн
Саха кыыһа
Аргыстааба эбитэ үһү.**

**Оболор ордууланан оонньуур
Оторсуннаах диэн алаас
Оломугар түһүөлээн,
Отугар көччүйэн,
Окко киирэр сабана
Үһүө буолан көрүлээн
Үөрэм-дьүөрэм үктээтилэр,
Үгүрүк-төгүрүк көрдүлэр,
Үөрүү бөбөтүн үктүнэн
Араскылаах талабынан таньыннылар,
Сибэккилээх отунан симэннилэр,
Далбарай чыычаах
Дайбыт оботунан саатаатылар,
Дьиэрэнкэйдээн тэптилэр,
Битиилээн лиһийдилэр,
Үнкүүлээн күөрэттилэр,
Ыллаан ыстылар,
Эһээкэйдээн эстилэр...**

Бу айымньыны Ырдьян Дьяакыттан истэр, С.А. Зверев-Кыыл Уола олох-дьаһах халыыбыгар уган, дириг философскай ис хоһоонноох поэма онгорбута. Кэлин бу поэманы Д.К. Сивцев-Суорун Омоллоон, А.А. Саввин сурукка тиспиттэрэ. 1943 с. Марк Жирков гран-пластинкаба үһүлбута. С.А. Зверев-Кыыл Уола хас да кинигэтигэр бэчээттиммитэ, үөрэх кинигэлэригэр киирбитэ. Поэма дыг олоххо буолбут, номоххо киирбит Суоһалдьыһа Толбонноох диэн оччотообу Хочо улууһугар, дьүһүннээх үчүгэйэ, майгылаах бастыҥа кыыс ыар дьылбатын, батталлаах олобун туһунан кэпсэнэр. Саха нарын кыыһа олоххо иэйиштэ, үтүө баҕа санаата, кута-сүрэ хара батталга баттанан суураллыбыта ойууланар. 1959 сыллаахха бу айымньытын С.А. Зверев-Кыыл Уола Саха драматической-музыкальной театрыгар опера-балет быһыытынан туруорар.

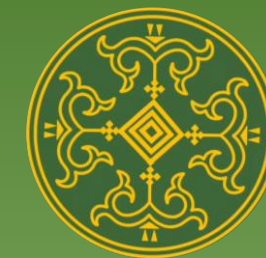
**САЛҔЫЫТЫН
КИНИГЭБЭ
ААҔЫН...**

С.А.ЗВЕРЕВ -
КЫЫЛ УОЛА

САССЫН, САССЫН САРСЫАРДА

САЙЫН КЭЛИИТЭ

ЬЫТТЫА-ЬЫТТЫА

**УЛУУ МОСКВА ТУЪУНАН ТОЙУК
(Москва 800 сыла туолуутугар)**

ЧАБЫРБАХ

**КЫЫЛ УОЛУН
ТОЛОРУУТУГАР...**

БҮЛҮҮГЭ

**КУЛУСТАЙ БЭРГЭН ААНДОЙДУТТАН
АРАХСАР ЫРЫАТА**

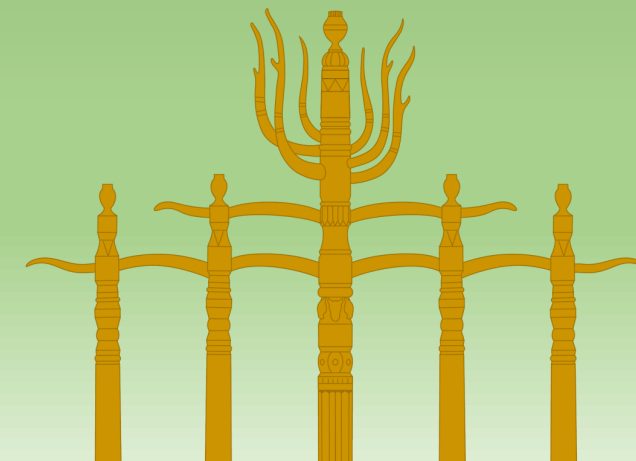
ОҢУОКАЙ

**УЛУУ ЛЕНИНЫ
УРУЙДУУБУН**

СУОР ЫРЫАТА

БҮЛҮҮЛҮҮ ҮНКҮҮ

ОЙУУН КЫЫРЫЫТА

АЛГЫС ЫРЫАТА

ОҢУОР ҮНКҮҮТЭ

САССЫН, САССЫН САРСЫАРДА

ЯКУТЫ В МОСКВЕ

net-film.ru

00:07:34:03

БИЭС БЭЛЭБЭ

1

Ыһах култууратын чөл уонна тыннаах хааллары Ыһах сиэрин-туомун ситэрэн, Сир-дойду иччилэригэр арчылбыр алтыстарын, Ыһах кулун-сүрүн чөлүгэр түһэрбитэ.

2

Саха ырыата-тойуга, үнкүүтэ-бииитэ (дьуохар, оһуохай) Саха норуотун уостан түсгөт тылыннан айымньыларын, умнуллан эрэр ритуальнай үнкүүлэрин үйөтүгүтүт үтүөлөөх.

3

Саха сценическэй үнкүүтүн төрүттээчи. Аан маннайгынан саха омук үнкүүтүн улахан сыанаҕа туруорбута, аар саарга аатырдыбыта.

4

Ойун култууратын илдьэ сылдьааччы. Кини төрүччүтүгэр ойун удьуордара бааллар, айылҕалаах дьону кытта алтыһыт, бэйэтэ ойун кутуруксута эбит.

5

Саха былдьыгы өйүн-санаатың, аан дойдуну анаарыһың иһигэр инэриммит, дыһыңах илдьэ сылдьааччы. Олохун суолугар охсуспут охсуһуутун, кини сьрдьыкка тардыһыт өйүн-санаатың, үчүгэй баҕарбыт үрдүк керүүлэрин сахатын норуотугугар тиэрдибитэ.

БИЭС БЭЛЭБЭ

1

Ыһах култууратын чөл уонна тыннаах хааллары Ыһах сиэрин-туомун ситэрэн, Сир-дойду иччилэригэр арчылбыр алтыстарын, Ыһах кулун-сүрүн чөлүгэр түһэрбитэ.

2

Саха ырыата-тойуга, үнкүүтэ-бититэ (дьуохар, оһуохай) Саха норуотун уостан түспөт тылын айымньыларын, умнуллан эрэр ритуальнай үнкүүлэрин үйөтүгүтүт үтүөлөөх.

3

Саха сценическэй үнкүүтүн төрүттээчи Аан маннайгынан саха омук үнкүүтүн улахан сыанаҕа туруорбута, аар саарга аатырдыбыта.

4

Ойун култууратын илдьэ сылдьааччы Кини төрүччүтүгэр ойун удьуордара бааллар, айылҕалаах дьону кытта алтысгыт, бэйэтэ ойун кутуруксута эбит.

5

Саха былдьыгы өйүн-санаатың аан дойдуну анаарыгың иһигэр инэриммит, дынтээх илдьэ сылдьааччы Олохун суолугар охсуспут охсуһуутун, кини сьрдькка тардысгыт өйүн-санаатың үчүгэй баҕарбыт үрдүк керүүлэрин сахатын норуотугугар тиэрдибитэ.

БИЭС БЭЛЭБЭ

1

Ыһах култууратын чөл уонна тыннаах хааллары Ыһах сиэрин-туомун ситэрэн, Сир-дойду иччилэригэр арчылбыр алтыстарын, Ыһах кулун-сүрүн чөлүгэр түһэрбитэ.

2

Саха ырыата-тойуга, үнкүүтэ-бититэ (дьуохар, оһуохай) Саха норуотун уостан түспөт тылын айымньыларын, умнуллан эрэр ритуальнай үнкүүлэрин үйөтүтүт үтүөлөөх.

3

Саха сценическэй үнкүүтүн төрүттээчи Аан маннайгынан саха омук үнкүүтүн улахан сыанага туруорбута, аар саарга аатырдыбыта.

4

Ойун култууратын илдьэ сылдьааччы Кини төрүччүтүгэр ойун удьуордара бааллар, айылҕалаах дьону кытта алтыспыт, бэйэтэ ойун кутуруксута эбит.

5

Саха былдьыгы өйүн-санаатың аан дойдуну анаарыгың иһигэр инэриммит, дыһыңах илдьэ сылдьааччы Олоһун суолугар охсуспут охсуһуутун, кини сьрдьыкка тардыспыт өйүн-санаатың үчүгэй баҕарбыт үрдүк керүүлэрин сахатын норуотугугар тиэрдибитэ.

БИЭС БЭЛЭБЭ

1

Ыһах култууратын чөл уонна тыннаах хааллары Ыһах сиэрин-туомун ситэрэн, Сир-дойду иччилэригэр арчылбыр алтыстарын, Ыһах кулун-сүрүн чөлүгэр түһэрбитэ.

2

Саха ырыата-тойуга, үнкүүтэ-бититэ (дьуохар, оһуохай) Саха норуотун уостан түспөт тылын айымньыларын, умнуллан эрэр ритуальнай үнкүүлэрин үйөтүгүтүт үтүөлөөх.

3

Саха сценическэй үнкүүтүн төрүттээчи Аан маннайгынан саха омук үнкүүтүн улахан сыанага туруорбута, аар саарга аатырдыбыта.

4

Ойун култууратын илдьэ сылдьааччы Кини төрүччүтүгэр ойун удьуордара бааллар, айылгалаах дьону кытта алтыстыт, бэйэтэ ойун кутуруксута эбит.

5

Саха былдьыгы өйүн-санаатың аан дойдуну анаарыгың иһигэр инэриммит, дыһыңах илдьэ сылдьааччы Олохун суолугар охсуспут охсуһуутун, кини сьрьдыкка тардысгыт өйүн-санаатың үчүгэй баҕарбыт үрдүк керүүлэрин сахатын норуотугугар тиэрдибитэ.

БИЭС БЭЛЭБЭ

1

Ыһах култууратын чөл уонна тыннаах хааллары Ыһах сиэрин-туомун ситэрэн, Сир-дойду иччилэригэр арчылбыр алтыстарын, Ыһах кулун-сүрүн чөлүгэр түһэрбитэ.

2

Саха ырыата-тойуга, үнкүүтэ-бититэ (дьуохар, оһуохай) Саха норуотун уостан түспөт тылын айымньыларын, умнуллан эрэр ритуальнай үнкүүлэрин үйөтүтүт үтүөлөөх.

3

Саха сценическэй үнкүүтүн төрүттээчи Аан маннайгынан саха омук үнкүүтүн улахан сыанага туруорбута, аар саарга аатырдыбыта.

4

Ойун култууратын илдьэ сылдьааччы Кини төрүччүтүгэр ойун удьуордара бааллар, айылгалаах дьону кытта алтыстыт, бэйэтэ ойун кутуруксута эбит.

5

Саха былъргы ейун-санаатын, аан дойдуну анаарьпын иһигэр инэриммит, дьиннээх илдьэ сылдьааччы Олобун суолугар охсуспут охсуһуутун, кини сьрдыкка тардыстыт ейун-санаатын, үчүгэй баҕарбыт үрдүк керүүлэрин сахатын норуотугугар тиэрдибитэ.

КЫЫЛ УОЛА БИЛИМ КӨРҮҮТҮНЭН

ТИЭМЭ: "КЫЫЛ
УОЛУН ҮЛЭТИН
ЧИНЧИЙИ

ВАСИЛИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ ИЛЛАРИОНОВ

СССР уонна Арасыыа фольклорһа, олонхону чинчийээчи, бэрэпиэссэр, тыл билимин дуоктара

КЫЫЛ УОЛА БИЛИМ КӨРҮҮТҮНЭН

ТИЭМЭ: "КЫЫЛ УОЛА-
САХА
КУЛТУУРАТЫГАР
САБЫДЫАЛА".

ЛЮДМИЛА СТЕПАНОВНА ЕФИМОВА-

тыл билимин дуоктара, М.К. Аммосов аатынан Хотугулуу-Илинни бэдэрээссийэли үнүбэрсит, АБ Хотугулуу–Илинни норуоттар тылларын уонна култуураларын үнүстүүтүн "Культурология" хаапыдыратын сэбиэдиссэйэ.

КЫЫЛ УОЛА БИЛИМ КӨРҮҮТҮНЭН

ТИЭМЭ: "КЫЫЛ УОЛА САХА
ЛИТЕРАТУРАТЫН ОСКУОЛА
БЫРАГЫРААМАТЫГАР".

ЕВДОКИЯ МИХАЙЛОВНА ПОЛИКАРПОВА.

саха литературэтин орто оскуолаҕа үөрэтиигэ мэтэдиис учуонай, педагогика билимин дуоктара, М.К. Аммосов аатынан Хотугулуу-Илинни бэдэрээссийэли үнүбэрсит, АБ Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын уонна култуураларын үнүстүүтүн саха тылын, литературэтин уонна саха култууратын үөрэтии мэтэдиикэтин хаапыдыратын бэрэпиэссэрэ.

БАРЫЛ ААПТАРДАРА

БАРЫЛ ААПТАРДАРА

ПРАСКОВЬЯ ИВАНОВНА СИВЦЕВА

Бырааттыы Николаевтар
аатынан II Дьөппөн орто
оскуолатын саха тылын
уонна литэрэтиирэтин
учуутала,

**TILDA сыһыарыы нөҥүө
сайт онорооччу**

БАРЫЛ ААПТАРДАРА

АНДРЕЙ АЛЕКСЕЕВИЧ АЛТЫНАРОВ

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Национальнай библиотекатын, Оҕо аабар уонна арыллар киинин, "Детская точка кипения" салаа үлэһитэ, М.К. Аммосов аатынан Хотугулуу-Илинни бэдэрээссийэли үнүбэрсиэт, Арасыйа Бэдэрээссийэтин Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын уонна култуураларын үөрэтэр үнүстүүт "Культурология" хаапыдыратын лаборана

БАРЫЛ ААПТАРДАРА

САНДААРА ВАСИЛЬЕВНА ПАРНИКОВА

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Национальнай библиотекатын, Оҕо аабар уонна арыллар киинин, "Детская точка кипения" салаа үлэһитэ, М.К. Аммосов аатынан Хотугулуу-Илинни бэдэрээссийэли үнүбэрсиэт, Арасыыйа Бэдэрээссийэтин Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын уонна култуураларын үөрэтэр үнүстүүт Фольклорга уонна төрүт күлтуураба мабыстыраана

БАРЫЛ ААПТАРДАРА

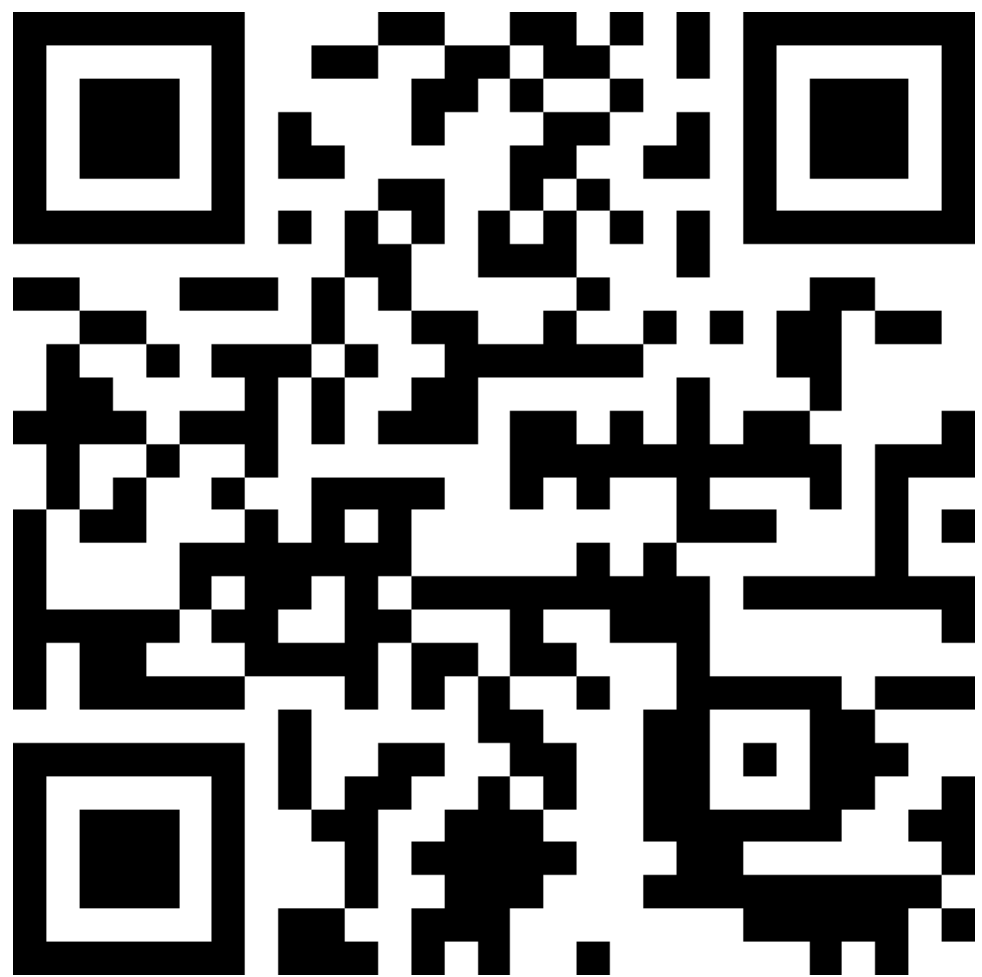

КОНСТАНТИН КОНСТАНТИНОВИЧ НЕУСТРОЕВ

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Национальнай библиотекатын, Оҕо аабар уонна арыллар киинин, "Детская точка кипения" салаа сэбиэдиһсэйэ, М.К. Аммосов аатынан Хотугулуу-Илинни бэдэрээссийэли үнүбэрсиэт, Арасыыйа Бэдэрээссийэтин Хотугулуу-Илинни норуоттар тылларын уонна култуураларын үөрэтэр үнүстүүт «Саха тылын» хаапыдыратын аспыраана

КУЙААР БЫЫСТАПКА

БУ КУЙААР КУОДУНАН
КИИРЭН
БЫЫСТАПКАНЫ
КӨРҮН

